

Istorie și turism — o abordare necesară

IOAN OPRIS

Nevoia de mișcare, curiozitate, spirit de aventură, interese diverse (economice, sociale, cultural-artistice), dorința de cunoaștere, toate acestea și altele nenumite sînt cuprinse în ceea ce presupune actul turistic. Simțind necesitatea unei retro-spectivă, prezentăm succint cîteva aspecte din istoria turismului în România, privite exclusiv prin intermediul unuia din obiectivele sale: locul și încărcătura afectivă a acestuia. De la început, excluzînd latura cunoașterii ca atare a unor noi locuri, a naturii și frumuseților ei abordăm acțiunea turistică prin prisma martorilor istoriei, plasați între unul sau altul din punctele geografice și fără de care, în marea lor majoritate, faptele turismului își pierd scopul. Fără monumentele istorice și de artă, fără muzee și case memoriale, în cea mai mare măsură ele nu mai răspund cerințelor culturale ale individului, lipsindu-l pe acesta de cele mai potrivite mijloace de instruire, educație, culturalizare, trăire spirituală, distracție.

În decursul timpului, tema a fost abordată în cîteva lucrări pe care le utilizăm pe parcursul excursului nostru. Indiferent de unghiul de abordare, de specialitate, nici una din acestea nu a neglijat aportul monumentelor și muzeelor la creșterea eficacității faptelor de turism.

Într-o lucrare din 1910, în care subiectul este dedicat lui Spiru C. Haret, deși sînt tratate aspectele turismului montan, întîlnim numeroase apeluri la utilizarea punctelor de interes muzeal și monumental-memorial¹. Încă la acea vreme de începuturi, scopul în sine este bine conturat, chiar dacă enunțul conține un deziderat: „dacă vom reuși să distrugem legenda că în Țara Românească nu e posibilă facerea excursiunilor în munți (subl. a.) vom socoti că munca nu ne-a fost zadarnică”². Începuturi, da! Abia în 1903 se crează „Societatea turiștilor români”, în anii următori luînd naștere la Sinaia „Societatea carpatină”, iar după primul război mondial, în 1920, creîndu-se — prin stăruința Bucurei Dumbravă, Mihai Haret și Em. Bucuța — asociația „Hanul Drumeților”; ultima, în 1925, este transformată în Touring Clubul României „ce se intitula Asociația de turism și pentru protecția naturii”, avîndu-l ca președinte pe M. Haret³. În Transilvania, după anul 1880, „Societatea carpatină ardeleană” (Siebenburgischer Karpaten Verein și Erdély Karpat Egysület) întrunise promotori ai turismului din rîndurile sașilor și maghiarilor, alături de care români înființează prin strădania lui Romul Popescu societatea „Șoimii” la Sibiu, iar la Beiuș clubul „Aurora”, condus de prof. I. Bușiția, în timp ce la Cluj Em. Racoviță punea, în 1921, bazele societății „Frăția munteană”⁴.

Legînd turismul de aspectele terapeutice ale unora din stațiunile balneoclimaterice, diverșii autori plasează obiectivele respective în contextul istorico-memorial local. Recomandînd efectele binefăcătoare ale apelor termale de pe Valea

Șiștarovefului, de la Tinca, cunoscute încă din veacul al XVI-lea, de la Băile Episcopale și Băile Felix, E. Teșosu și Val. Pușcariu atrag atenția asupra cetăților de la Șoimuș, Finiș și Oradea, a Muzeului de Antichități și Istorie din capitala bihoreană, a celui de la Palatul Culturii din Arad⁵. Când aceștia prezintă stațiunea de la Cojocna, nu uită îndemnul de-a fi vizitate monumentele clujene: biserica romano-catolică Sf. Mihail, statuile orașului, colecțiile și muzeele acestuia⁶; la Turda amintesc, pe lângă salinile tămăduitoare, biserica reformată și monumentul lui Mihai Viteazul⁷, la Ocna Mureș îndemnau să fie vizitate monumentele, la care se adăugau cele din Alba Iulia și Sebeș sau pictura lui Oct. Smighelschi de la Rădești⁸. La fel se procedează în șirul de stațiuni de sub curbura sudică carpatină: Cașin-Iacobeni, Izvorul Repat, Bodoc, Malnaș, Turia (Fidelis) Tușnad, Jigodin, Archita, Odorhei (Seiche), Vlăhuța-Homorod, Corund, Sovata⁹, Rupea — cu cetatea medievală ce străjuiește așezarea¹⁰ — Bazna — cu obiectivele din vecinătate de la Biertan, Buia, Slimnic¹¹. Ceva mai la nord este prezentată stațiunea de la Vața de Jos, aflată pe valea Crișului Alb și exploatată din veacul al XIX-lea, prilejuind excursii la bisericile de lemn din zonă, ca și la ansamblul memorial de la Tebea, apoi cele de pe Valca Streiului de la Călan și Geoagiu, ce deschideau posibilități de turism la cetățile dacice, Ulpia Traiana Sarmizegetusa și bisericile de piatră din zonă (drum de trăsură)¹². O posibilă legătură montană este surprinsă prin expunerea stațiilor din zona Munților Apuseni: Stîna de Vale — organizată de episcopul Oradei, Mihail Pavel, în 1883 —, Măguri, Stana și Vad, trasee ce prilejuiau vizitarea bisericilor de lemn, în primul rînd a celei de la Ponorel, a casei-muzeu Avram Iancu de la Vidra de Sus (organizată în 1924, n.a.), a orașelor Cîmpeni și Abrud¹³. Vorbind despre băile de la Zizin, autorii remarcă preferința domnitorului Al. Ioan Cuza pentru locul respectiv (fusesse în 1840 la cură) și contribuția dr. B. Lengyel care face cunoscută compoziția apelor în 1891¹⁴, iar la Vilcele, pe lângă lauda ce o aduc efectelor tămăduitoare ale apelor de aici — subliniază fapta de bine a fostului domnitor al Serbiei, Miloš Obrenovic, care — în memoria însănătoșirii sale — a ctitorit și înzestrat biserica ortodoxă din localitate¹⁵.

Legătura firească dintre obiectivele balneoclimaterice și amplasamentele cultural-artistice din jurul lor se realizează mereu: la Brașov, firește, se recomandă Poiana, unde în 1925 *Societatea de Ski* din localitate a amenajat prima cabană (cu 14 camere și 35 de paturi), dar se atrage atenția și asupra Muzeului de istorie naturală, istorie și preistorie al Liceului săsesc, ca și asupra Castelului Bran și bisericii românești de la Rîșnov, unde Mihai Viteazul a susținut financiar restaurarea¹⁶.

În Maramureș și Oaș sînt notate și laudate stațiunile de la Breb (1846), Borșa, Șuligul, Cărpiniș și Vișc (1815)¹⁷, Bicsad și Maria, din Cîmpia Turului și unde se putea vedea mulțimea bisericilor monumentale de lemn de la Breb, Budești, Călinești, Giulești, Sirbi, Săliște, Cuhea-Ieud, Strîmtura, Bîrsana, Nănești¹⁸, Botiza¹⁹. Peste munți, alte stațiuni: Jabenița, sub Gurghiu, Toplița, Băița (Chirău), lângă Gherla, Stoiceni (analiză dr. W. Hankó în 1895), Singeorz-Băi, Valea Vinului și Borsec sînt prezentate cu toate efectele lor curative și-n strînsă unire cu monumente ca mănăstirea Vad, cetatea Cicului etc.²⁰.

Stațiunilor balneare din Banat li se alocă, în literatura de specialitate, un loc deosebit. Și-n cazul lor abordarea se face și din unghiul interesului cultural. Despre cunoscutele izvoare de sub dealul Silașului, de la Buziaș, exploatate din 1811 și cu o primă analiză în 1805²¹, pe lângă calitățile curative, se recomandă excursii la Lugoj, pentru a vedea biserica episcopală și biblioteca acesteia conținînd numeroase rarități ca și la Timișoara, unde castelul lui Iancu de Hunedoara și Muzeul Bănățean întruneau numeroase valori²². Băile de la Ilerculane, unde austriecii încep să restaureze din 1724²³ stabilimentele, operații dictate de voința imperială și terminate în linii mari în 1760, rețin numeroși istorici. Poziția lor

remarcabilă, peisajul, efectele curative ale apelor au atras mari personalități europene, în 1772 împăratul Iosif al II-lea, împreună cu inspectorul Sișcovic inspectând lucrările și tratându-se aici²⁴.

Cînd băile intră în larg circuit, o dată cu începutul veacului al XX-lea, numeroase puncte de atracție istorică și cultural-artistică le învecinau: casa generalului Nicolae Cena, cetatea medievală de la Mehadia, Orșova cu peisajul său unic deschis orizontului dunărean, insula mirifică Adakaleh, Turnu Severin cu ruinele castrului, termelor și podului lui Traian și, desigur, cu Muzeul Porților de Fier, mănăstirea de la Vodița, ca și mai îndepărtatele mănăstiri de la Strehaiia, Topolnița și Tismana²⁵. La Herculane, Muzeul de istorie fondat de generalul Nicolae Cena în 1924, numeroasele construcții de epocă formau și ele un adevărat nucleu istoric plin de atractivitate. În plan moldav, lucrurile se prezintă oarecum apropiate. Stațiunea de la Vizantea oferea ca vecinătate mănăstirea locului, bisericile-monumente istorice din Focșani, Soveja, Mera și o parte din Valul lui Traian; cea de la Nastasachi, alte obiective identice: Curtea domnească de la Bacău, biserica Precista, tot de aici, și cea de la Borzești²⁶. Celor ce se tratau la Slănicul Moldovei, cu ape tămăduitoare apreciate de serdarul Mihalachi încă în 1800, sau la Strunga — stațiune condusă din 1834 de dr. Zotta — li se potriveau traseele ce închideau castelul lui Ioan Alexandru Cuza de la Ruginoasa, Iașul cu nenumăratele lui monumente și 3 mari muzee, apoi obiectivele medievale de la Socola, Galata, Framoasa, Cetățuia, Bîrnova, Coțnari, Roman, stațiunea neolitică celebră de la Cucuteni sau casa memorială V. Alecsandri de la Mircești²⁷. Tot în Moldova, mult căutatele stațiuni balneologice de la Breazu și Mircea (ultima deținătoare a medaliei de aur de la Expoziția universală de la Paris, 1889), Oglinzi, Băltățești — asupra căreia prințul Cantacuzino și dr. I. Cihac atrag atenția în 1810 (și ea deținătoare a medaliei de aur la Expoziția universală de la Paris, 1900) — erau înconjurate de locuri și monumente istorice ce rețineau atenția: cele de la Piatra-Neamț, stațiunea neolitică de la Frumușica și muzeul creat de C. Mătase, mănăstirile de la Neamț, Văratec, Agapia, cetatea Nemțului²⁸ ș.a. La Piatra-Neamț președintele „Cercului de turism“ al județului, C. Mătasă, marchează drumuri, înființează un birou de informații și concomitent, prin anii 1936, amenajează parcul Peste Vale și organizează casa memorială George Panu la Durău²⁹. Stațiunile de la Vatra Dornei (folosită regulat din 1788), Poiana Negră sau Iacobeni, deschideau drum larg intereselor celor ce căutau frumusețile obcinelor și celebrele mănăstiri cu pictură murală din Bucovina de Nord³⁰. Prima dintre acestea, comparată cu stațiunile de la Franzensbad, Elster, Schwabach, Kudowa, era dintre cele mai frecventate, sigur și pentru relația strînsă pe care cei interesați o puteau realiza cu obiectivele istorice zonale³¹, inclusiv cu cetatea Sucevei și bogatul muzeu local de aici.

Și grupul stațiunilor sud-carpătice a întrunit condițiile de a satisface atât nevoile terapeutice, cît și cele cultural-artistice. Stațiunea de la Săcelu, Călimănești (descoperită în 1848, cu amenajări făcute de A. Goleșcu), cea de la Olănești (pomenită în 1760) — cu o primă analiză în 1830 — (dezafectată pentru cîțiva ani după o teribilă rupere de nori în 1895), sau cele de la Ocnele Mari, Ocnița (folosite din 1833) și Govora (descoperită în 1880 de I. Brătianu și dr. Zorileanu), exploatarea începînd cu anul 1894, ofereau largi posibilități culturale: vizitarea mănăstirilor de la Tismana, Potlogi, Craiova, Arnota, Govora, Surpatele, Bistrița, Cozia, Horezu și a micului muzeu „T. Capelan“ la Rîmnicu-Vîlcea³². Iar cele de la Vulcana și Pucioasa (cercetată în 1828 de dr. Sober) dădeau șansa, în răgazul sejurului, vizitelor la Tîrgoviște, la mănăstirile Dealu, Viforița, Cobia, Frasin, Potlogi etc., în timp ce stațiunile de la Slănic (Prahova), Sărata-Monteoru și Amara ofereau cunoașterea Tîrgsorului, a muzeului din Casa Belu de la Ploiești, a Rîmnicului Sărat și a ora-

şului Buzău³³, cu salba de obiective din jur — mănăstirile Bradu, Ciolanu, Răteşti, Cislău, Berca, zona Aluniş-Colfii de Sus-Boziaru ş.a.

În colţul estic al ţării, în apropierea Brăilei, staţiunea de la Balta Sărată (Balta Albă) era frecventată încă-n primele decenii ale secolului al XIX-lea, I. Ghica, V. Alecsandri şi C. Negri lăsându-ne relatări pline de savoare.

Un ultim grup, cel dobrogean, oferea încă în urmă cu 6 decenii mari posibilităţi, deopotrivă balneoclimaterice şi culturale. Fie că era vorba de Constanţa sau de Techirghiol³⁴, de Mangalia sau Sulina, vilegiaturistul ce se hotăra să vină aici la tratament sau odihnă era îndemnat să viziteze şi însemnatele vestigii de la Adamclisi, Ulmetum, Histria, Capidava, vizibilul „Val al lui Traian“, cetatea romano-bizantină de la Enisala³⁵.

Cît de frecventate erau aceste staţiuni ne spun statisticile din care redăm cîteva date pentru primele două decenii ale veacului. Astfel, în 7 din cele 28 de staţiuni balneoclimaterice din spaţiul transilvano-bănăţean se înregistrează, în anii 1910, următoarele cifre privind vizitatorii:

Staţiunea	Nr. vizitatori autohtoni	Nr. vizitatori străini	
Mehadia	3 674	1 453	(Herculane)
Băile Felix	4 799	—	
Buziaş	2 312	301	
Borsec	1 124	183	
Sovata	1 548	4	
Zizin	581	125	
Bazna	861	26 ³⁶	

Cu cîteva ani mai tîrziu, în preajma primului război mondial, în aceleaşi provincii se înregistrează cifre relativ apropiate de cele prezentate mai sus şi a căror analiză este elocventă pentru fluxul turistic caracteristic epocii:

Staţiunea	Număr de vizitatori
Tinca (jud. Bihor)	999
Băile Felix (jud. Bihor)	4 799
Bicsad (jud. Satu Mare)	754
Zăuani (Sălaj)	600
Băile Herculane (jud. Caraş-Severin)	5 127
Buziaş (jud. Timiş)	2 613
Ocna Sibiului (jud. Sibiu)	2 269
Borsec (jud. Harghita)	1 307
Sovata (jud. Covasna)	1 552 ³⁷

Cîteva relatări despre abordarea temei în diversele lucrări de strictă specialitate, apărute în primele patru decenii ale veacului al XX-lea, nuanţează posibilităţile şi limitele practicii turistice din epocă. La Nicolae Iorga, obiectivele cultural-artistice devin popasuri obligatorii pentru turist. Pe acesta, învăţatul şi-l face părtaş în a vedea împreună valoarea şi a „citi“ monumentul, el devine — în concepţia sa — un activ slujitor al cauzei apărării patrimoniului. Altfel nu i-ar comunica, referitor la unele din cele mai celebre creaţii de arhitectură şi artă feudală, asemenea constatări: „La Văcăreştii lui Nicolae-Vodă Mavrocordat, o minune de

artă în vremea ei, sunt hoții, la Mărcuța nebuni, la Pantelimonul lui Grigore al II-lea Ghica, un simulacru de castel vechiu apusean înălțat în acest Răsărit pe la jumătatea veacului al XVIII-lea, sunt incurabili³⁸. Omul, cetățeanul ca atare, trebuie deprins să vadă, să perceapă adevăratele calități ale mărturiilor istorice, de artă, de arhitectură. Savantul — ce îndeplinea din 1923 și funcția de președinte al Comisiei Monumentelor Istorice — îi arată că „sîmburele Bucureștilor ce vînd“ se află în zona dominată de ctitoria brîncovenească — biserica Sf. Gheorghe —, a Lipsanilor; că „În Orient, pînă la Constantinopol nu mai e un bazar ca atare“³⁹. În același timp, prezentînd Palatul Justiției, autorul decide sarcastic: „în măreția căruia lipsește numai măsura“⁴⁰; în schimb, zona Brăneștilor este „una din cele mai frumoase ale țării“⁴¹. Pentru N. Iorga, malul românesc dunărean a fost, „din vremea romanilor pînă acum, un mal de cetăți, chemate să domine șesurile supuse din față“⁴², iar la Porțile de Fier descrierea atinge sublimul: „malurile nu se string aici pentru o înceștare, nu aruncă riul înfuriat în adîncimi care trebuie să-i încapă restrîștea, ci, de o parte și de alta, ele au înfățișarea lor de mai înainte. Numai apa nu mai are același sens pașnic de puternic drumet fără pripă, ci ea se minie pe alocurea, se rupe în fășii spumegate, se învîrte în rotocoale. Căci stîncă din fund înalță colțuri ascuțite și chiază apa la luptă, iar corăbiile la piere“⁴³. În acele locuri, și Al. Odobescu văzuse „acea surpătură de zid cu masivle-i cărămizi înegrite și ciuruite de timp, roase și măcinate de umezeală și de mușchiu, streajă seculare care, de optsprezece sute de ani aproape, stă cu ochii țintuși la soția ei de decindea riului și parcă amîndouă împreună duc dorul altor optsprezece ca dinsele“⁴⁴.

Mărețul ansamblu de pe malul Oltului, legat de sumele lui Mircea cel Bătrîn, „Cozia, lasă să se vadă un zid alb ciuruit de ferestre, o cupolă acoperită cu tinichea, mai departe o altă biserică părănd mică“, care rămîn, „mai mult icoane zîmbitoare decît priveliști care să imprime și să răsune adînc în inimi“⁴⁵.

Date ample despre monumente și muzee sînt redade de N. Iorga atunci cînd le tratează în lucrări specifice: astfel, la Deva, pe lingă cetate și bisericile mai importante (inclusiv cea de lemn ctitorită la 1700 de banul oltean George Cantacuzino), autorul descrie cu amănunte realizările *Societății de istorie și arheologie a comitatului Hunedoara*, evidențiate și în bogăția pieselor arheologice din Muzeul județean⁴⁶. La fel procedează și în cazul Sibiului, lăudîndu-i monumentele ce evocă pagini de istorie românească, ca și bogăția muzeelor, în primul rînd a Muzeului Astreii și, mai ales, a Muzeului Brukenthal, ultimul considerat ca deținător al „celui mai mare tezaur de artă occidentală din toată România“⁴⁷.

La Brașov, savantul găsește de cuviință să releveze deopotrivă monumentele orașului: biserica Neagră cu remarcabila ei colecție de covoare transilvănene (orientale), biserica Sf. Nicolae din Schei, cu bogăția icoanelor pe lemn (una din acestea, datînd din 1564), a manuscriselor și cărților vechi, ca și valorosul patrimoniu al muzeelor brașovene⁴⁸. La Tîrgu Mureș, spiritului său cercetător nu-i scapă valorile muzeale din atunci înființatul muzeu de arheologie și istorie, opera lui A. Filimon, ca și cele bibliofile adăpostite de celebra Bibliotecă Téleki⁴⁹.

Și în lucrări de mai mică întindere, tot specializate, obiectivele culturale sînt bine precizate, cititorului oferindu-i-se informații suficiente. Într-o „Călăuză a drumetului“ se expun în cuvinte potrivite cele mai însemnate monumente din Curtea de Argeș; la Craiova, „drumetului“ găsea suficiente atracții cercetînd cele 26 de biserici, 4 monumente de for public“ (Titu Maiorescu, B. Știrbei, Tr. Demetrescu, monumentul Independenței), stîndu-i la dispoziție 16 hoteluri, 24 de restaurante, 4 cinematografe; la Cluj, el găsea — într-un oraș de 110 000 locuitori — 29 de biserici, 5 muzee, 3 cinematografe, dar și 10 hoteluri, 26 restaurante, 28

tipografii⁵⁰ ș.a. Și la Arad turistul avea la dispoziție un cunoscut muzeu sau putea viziona filmele ce rula la „Apollo“, „Urania“ și „Elisabela“; la Brașov, pe lângă cele 9 biserici — incluzând și Sinagoga din Str. Orfanilor 35 — Muzeul sășesc din Piața Hontenus oferea prilej de instruire, iar clipe plăcute se puteau petrece la cele 11 restaurante⁵¹. Un ghid mai vechi stăruia asupra bisericilor Negră, Sf. Bartolomeu, și Sf. Nicolae din Prund (Schei)⁵².

Numeroase indicații necesare turistului, aprecieri referitoare la trasee, la mijloacele și serviciile turistice ne apar răsfoind alte câteva din lucrările de specialitate. Astfel, călătorul ce lua drumul Prahovei, era înștiințat că, de la Hipodromul bucureștean pînă la Ploiești, șoseaua este în general proastă și neprezentînd nici un interes⁵³.

Călătorii bucureșteni erau sfătuiți să ia o trăsură cu 2 cai buni, cu care puteau parcurge — în 2 zile! — drumul pînă la Sinaia, iar bicicliștii să străbată pe bicicletă doar porțiunea Ploiești—Predeal, „mai cu seamă că prima parte, pe lângă toate dezavantajele ce le prezintă, se mai bucură și de plaga javrelor de prin sate, pe cît de necivilizați, pe atît de numeroși“⁵⁴.

La Paralela 45°, loc vechi de tîrg la 15 august și 8 septembrie, existau din vechime 2 hanuri și cunoscutele „Ale două cîrciumi“, aici făcîndu-se schimbul de poștă între Cîmpina și Ploiești⁵⁵.

Odată ajuns la Sinaia, turistul putea lua — cu 6 lei/zi — un cal și călăuze ca David Turcu și Gh. Ion Marin Văsii din Secăria, „oameni cinstiți, de încredere și cari cunosc munții pe degete. În ceilalți să nu prea aveți mare încredere“⁵⁶. La Sinaia, trecînd printre cîmpuri de in și cînepă și peste podul lui Vasile Zangur, ce percepea taxă de 2 parale pe cal la începutul veacului al XIX-lea, apoi la Bușteni existau hanuri și hoteluri, la Bușteni primul hotel fiind construit în 1892 (în 1910 erau deja 3)⁵⁷.

Începînd cu decenul IV al veacului XX apar lucrări ce se ocupă de orientarea publicului. Între acestea figurează C. Mătasă (*Călăuza județului Neamț*, București, Cartea Românească, 1929, cu o prefață de S. Mehedinți), cea deja amintită a lui Em. Țeposu și Val. Pușcariu, *România balneară și turistică* (București, 1932), autori care — alături de alți promotori ai ocrotirii monumentelor naturii: V. Borza, E. Popp, Gr. Antipa, Gr. Racoviță ș.a. — se manifestă viguros prin Comisia Monumentelor Naturii; Oct. Floca, V. Suiaga, *Ghidul județului Hunedoara*, Deva, 1936; C. Daicoviciu, *Sarmizegetusa (Ulpia Traiana) în lumina săpăturilor* (Cartea Românească, Cluj, 1938), ultimul conținînd și „Lămuriri și îndrumări practice pentru vizitatori“, adevărat ghid orientativ pentru cunoașterea celebrelor vestigii tocmai dezvelite și protejate în capitala Daciei Romane⁵⁸, C. H. Economu (*Itinerar turistic Alba Iulia*, Alba Iulia, 1939)⁵⁹ ș.a. Era semnul unei noi orientări spre un turism mai bine dirijat și, în același timp, mai adecvat realelor cerințe ale oamenilor. De acum înainte, noi teze vor complica și multiplica sensurile activității turistice.

Mai ales după perioada de reconstrucție ce a urmat încheierii războiului, o dată cu revalorificarea însemnelor istorico-artistice, cu amplele lucrări de restaurare, de extindere a siturilor arheologice și a nucleelor istorice urbane și rurale, fenomenul turistic se amplifică, cuprinzînd largi mase de oameni și decurgînd într-o mulțime de sensuri.

În primul rînd serviciile culturale înseamnă pentru turism o îmbogățire simțitoare a conținutului. De aceea se preconiza ca un deziderat cu o lungă valabilitate a se dezvolta investițiile financiare ale agenților de turism în acțiuni culturale (mai ales în restaurările de monumente, amenajările de zone și centre isto-

rice). Rentabilitatea economică a acestora le justifică întotdeauna cu prisosință⁶⁰. În diverse centre acum se planifică crearea de „așezări patrimoniu“, conținând mai multe categorii de oferte (peisagistico-naturale, balneologice și de larg tratament, vestigii arheologice și istorice, obiective și locuri memoriale, muzee și colecții, monumente de for public). Fie acestea orașe, sate sau grupuri de așezări⁶¹, s-a urmărit ca ele să întrunească calități ce țin deopotrivă de cadrul natural, de amenajarea lui dirijată în timp (de natură arheologico-istorică, tipologico-etnografică, de amplasament al unor elemente de cultură spirituală)⁶², răspunzând astfel dezideratelor mereu crescînde ale unui individ tot mai bine instruit și educat, cu o mai largă propensiune spre desăvîrșirea calităților sale, mai larg interesat de lumea din jurul său, atît cea apropiată, cît și aceea mai îndepărtată.

Note

1. Mihai Gold, *În munții Sinaei, Rucărului și Branului. Călăuză practică și descriptivă a munților și localităților cuprinse între ei*, București, 1910
2. *Ibidem*, p. VII.
3. Vezi detalii la Emil Țeposu și Val. Pușcăriu, *România balneară și turistică*, Cartea Românească, București, 1932, publicate sub egida Touring Clubului României.
4. *Ibidem*, p. VII—VIII. Pe planul reflectării muzeale, la Cluj se creează și un Muzeu carpatin, la conducerea căruia din 1910 a fost numit preistoricianul dr. Márton Róska.
5. *Ibidem*, p. 91—96, 99—100, 101, 103, 104—106. Pe acest traseu se prezintă și baza balneară de la Moncasa, pusă în funcție în 1886 — cu care prilej, vizitatorilor li se atrage atenția asupra peisajului mirific de la poalele munților Codru.
6. *Ibidem*, p. 108—110. Un loc aparte acordă recomandării Colecției Gh. Sion (2 200 vol. carte veche și rară, 1 402 stampe, 100 hărți, documente, monede etc.)
7. *Ibidem*, p. 111—112. Recomandă și vizitarea bisericii din Petridu de Sus, unde se aflau cărți vechi din vremea lui C. Brincoveanu și un manuscris slavon din veacul al XVIII-lea. Monumentul închinat memoriei lui Mihai Viteazul — o troiță ridicată de învățătorii transilvăneni — se află azi expus în cadrul Muzeului Municipal de Istorie Turda.
8. *Ibidem*, p. 114—116.
9. În contextul lor recomandă la Blaj vizitarea muzeelor liceului și a celui eparhial, a Bibliotecii diocezane, *ibidem*, p. 155—179.
10. *Ibidem*, p. 144.
11. *Ibidem*, p. 130, 133. Autorii amintesc aportul chimistului sibian Georg Welte și a lucrării lui Rothen, *Memorabilia Europae* (Ulm, 1749) la cunoașterea efectelor curative ale apelor de la Bazna.
12. *Ibidem*, p. 97—98; 117—121; 124—126.
13. *Ibidem*, p. 345—363. Vezi Silvestru Moldovan, *Zărandul și Munții Apuseni ai Transilvaniei*, Sibiu, 1898; M. David, *Munții Apuseni (Masivul Bihor)*, Ed. Cartea Românească, 1921.
15. *Ibidem*, p. 146.

16. *Ibidem*, p. 371—381
17. Vezi Al. Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, București, 1940, p. 157
18. La Botiza, locul numit „la Borcut“ și urmele de construcții încă evidente semnifică și azi, prin prezența apei, existența în urmă cu 2—3 veacuri a unui stabiliment balnear.
19. F. Țepoșu și Val. Pușcariu, *op. cit.*, p. 206—209.
20. *Ibidem*, p. 179—197. La Borsec autorii îl menționau pe V. Alecsandri între cei ce se trase aici, în 1840.
21. În 1829 existau 3 izvoare, după 1850 săpîndu-se alte 5, la evidențierea stațiunii un rol deosebit jucînd dr. Lindermayer (din 1809) și Gh. Ciocirlan (1764—1848), primul balneolog român, vezi detalii la Alex. Rusu, *Din istoria băilor Buziaș*, Apulum, XI, 1973, p. 833, 837. Recent (1987), prin competența muzeologului Florin Medeleş s-a organizat în localitate un excelent muzeu al stațiunii. Cf. *Rev. Muz.*, 8, 1987.
22. E. Țepoșu și Val Pușcariu, *op. cit.*, p. 85, 88.
23. Vezi la Dragalina, *Din istoria Banatului Severin*, III, 1902, p. 137.
24. Detalii la N. Iorga *Observații și probleme Bănăfene*, București, 1940, p. 97—101, Istoricul folosește în lucrare acele *Însemnări de cronică, de protopopol Nic. Stoica și alții*, recent reeditate de D. Mioc și C. Feneșan.
25. E. Țepoșu, Val. Pușcariu, *op. cit.*, p. 82—83.
26. *Ibidem*, p. 246—250.
27. *Ibidem*, p. 251—263.
28. *Ibidem*, p. 264—269.
29. Aurel Buzilă, *Din activitatea cultural-educativă a lui C. Mătasă*, în *MemArt.*, XII—XIV, 1986, p. 283—288.
30. E. Țepoșu, Val. Pușcariu, *op. cit.*, 269—280; 458—465, unde acestea sînt pe larg prezentate.
31. Vezi *Ghid pentru Bucovina și Cernăuți*, Cernăuți, 1925, p. 26—31.
32. *Ibidem*, p. 209—219; 220—231. La Călimănești, unde prima analiză se face în 1830, în 1869, Napoleon al III-lea, sfătuit de C. Davila, urma să vină la o cură; împăratului i s-au trimis pentru tratament ape de aici.
33. *Ibidem*, p. 231—240.
34. Un prim hotel al băilor fusese ridicat în 1898 de Movilă.
35. *Ibidem*, p. 299—316.
36. Vezi Cristu S. Negoescu, *Ardealul nostru. Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul. Din punct de vedere geografic, economic, administrativ și mai ales financiar*, București, 1919, p. 184.
37. Cf. Ion Enescu și Iuliu Enescu, *Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul din punct de vedere agricol, cultural și economic*, București, 1915, p. 17, fașion nr. 5 Băi și ape minerale.
38. N. Iorga, *Drumuri și orașe din România*, cd. a III-a, București, 1903, p. 105.
39. *Ibidem*, p. 97.
40. *Ibidem*, p. 102.
41. *Ibidem*, p. 106.
42. *Ibidem*, p. 228.
43. *Ibidem*, p. 239.
44. Al. Odobescu, *Podul lui Traian*, în *Monumentele noastre istorice în lecturi ilustrate, alese, orînduite și publicate pe seama tinerimei școlare, de Al. Lapedatu*, 1914, p. 3.
45. N. Iorga, *op. cit.*, p. 32.
46. *Idem*, *Guide historique*, București, 1935, p. 12.
47. *Ibidem*, p. 18—19
48. *Ibidem*, p. 28.
49. *Ibidem*, p. 16.

50. Dim. Bogdan, A. Ghinea, *Călăuza drumețului*, p. 153—154; 136—138; 106—109. La hanul „Palermo“, în acel timp concerta — după mari succese în Germania, Olanda, Spania, Anglia, Bulgaria, Serbia, Italia și Rusia — *Quartetul Schimay harmony four* din Timișoara, *ibidem*, p. 119.
51. *Ibidem*, p. 67, 100—101. Un număr de 12 hoteluri, printre care „Coroană“ „Metropol“, „Mielul alb“, „Calul alb“, ofereau adăpost călătorului.
52. M. Gold, *În Munții...*, p. 131.
53. *Ibidem*, p. 7.
54. *Ibidem*, p. 22. În schimb, drumul Tîrgoviște—Sinaia era străbătut, tot cu trăsura, într-singură zi, cu condiția să fi avut cai buni, *idem*, p. 28.
55. *Ibidem*, p. 8.
56. *Ibidem*, p. 65.
57. *Ibidem*, p. 12, 84, 100, 104.
58. Autorul, secretar al CMI—Secția pentru Transilvania, este angajat direct în opera nu numai de cercetare, dar și de valorificare, de largă prezentare a monumentelor din cadrul transilvan.
59. Vezi, la același, *Viața culturală a orașului Alba Iulia pînă la 1700*, în „*Apulum*“, I, 1939—1942.
60. Vezi dezbateră în lucrarea noastră, *Ocroțirea patrimoniului cultural*, București, 1986, în special p. 61, 66—87.
61. În cazul României asemenea inițiative s-au concretizat în „sate turistice“ (elocvente exemple în zona Șirnea-Bran sau cele de pe văile Izei, Tisei, Marei și Cosăului din Maramureș).
62. Vezi măsuri concrete, pe o singură zonă, la Martin Olaru, *Valorificarea patrimoniului turistic al așezărilor rurale din partea de sud-est a țării (județul Caraș Severin)*, în StCom. Cananesebeș, II, 1977, p. 496—505.

Histoire et tourisme: Une abordation nécessaire

RÉSUMÉ

L'auteur résume les principaux renseignements au sujet de la valorification touristique de Roumanie dans le XIX-ème siècle et dans la première partie du XX-ème siècle. Il s'agit des richesses naturelles (les Carpâthes, la Mer Noire, les eaux minérales et thermales etc.) et des richesses culturelles (les monuments antiques et du Moyen Âge, les églises en bois etc.). En même temps, l'auteur présente les principaux livres de tourisme publiés en Roumanie dans la période mentionnée.